

ГОДИШНИК НА СТУДЕНТИТЕ ПО СОЦИОЛОГИЯ
АСОЦИАЦИЯ НА СТУДЕНТИТЕ ПО СОЦИОЛОГИЯ В СУ
КАТЕДРА СОЦИОЛОГИЯ, ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ
СУ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
Том 3, 2006-2007

СОФИЯ: ГРАДЪТ КАТО ИНСТРУМЕНТ ЗА
ИДЕНТИЧНОСТ В ТЕКСТОВЕТЕ НА "ЪПСУРТ"

СЛАВ ОКОВ

Курсова работа по дисциплината "Социология на културата"

Ръководител: ст. ас. Мила Минева

Говоренето за "градска идентичност" е адекватно не *въпреки*, а *поради* дефинирането на градското социално пространство като иманентно динамично. "Градът е съсредоточие на максимално количество граници върху минимално пространство"¹, казва Ивайло Дичев, и поставя въпроса за условията на идентичността в контекста на социално нееднородния град. Идентичността се появява тогава, когато (не)хомогенният град претърпява промяна, "периодически (...) изтрива корените си, появява се наново".² И с всяка метаморфоза на града се променя и тя, макар че често търси корените си в миналото.

Целта на курсовата работа е да покаже условията, които правят възможно конструирането на определена идентичност – а именно градската, в тесния смисъл – "софийска", днес, както и начинът по който тази конструкция намира проявление в популярната култура (ако тя не намери проявление никъде, трудно би могла да работи – идентичността има нужда от разпознаване).

За случая ще използвам "най-общата" методологическа ориентация, описана от Майя Грекова в "Градът-столица: поглед към София и Париж", или, по-конкретно, "Градът [който] се превръща в предмет на социологическо изследване, когато неговото актуално съществуване се разглежда като **резултат** на разнопосочни и разнородни, съзнателни и ирационални, индивидуални и групови **човешки действия**..."³

(Въз)раждането на понятието "софиянец" като израз на властова позиция през 90-те години на ХХ в. намира някои от своите икономически и политически основания в периода на тоталитарния социалистически режим и с функционално и хронологически каузално свързани с него "преход". Още с влизането в сила на забраната за заселване на София през юли 1942 г., въведена заради жилищните трудности от периода на войната, е дадена заявка за по-нататъшното привиждане на пространственото различие като статусно. След идването на комунистите на власт през 1944 г. принципите на

¹ Дичев, И. 2003. Град – граници - гражданство. Увод към сп. "Социологически проблеми" 3-4/2003, стр.3

² Пак там.

³ Грекова, М. 2003. Градът-столица: поглед към София и Париж. Сп. "Социологически проблеми" 3-4/2003, стр. 65

жителството са препотвърдени и допълнени няколко пъти, като системата от привилегии, които то носи, създава описаното по-горе властово отношение.

Тези привилегии са свързани не само с полученото жителство, но и с начина на придобиването му – жителство могат да придобият назначените на държавна или общинска служба в София, учащи се, сключили брак или болни, дошли на лечение. Съответно трите основни начина на добиване на жителство са назначаване чрез конкурс или на ръководна работа, назначаване като дефицитен работник (специалист) или, в най-честия случай, сключване на брак със софийски жител. От друга страна, привилегиите, които получава софийският жител (а от 1966 г. – жителят на голям град), не са никак малки – нямащият жителство няма право да остане в София по-дълго от определен срок, няма право на жилище в София, а откриването на много нови работни места в столицата с отварянето на нови предприятия позволява достъп на "софийнци" до индустриален труд. Смята се, че градската работа е "лека"⁴, а и социалният престиж от "живота в столицата" не е без значение. Освен това жителството може да се отнема при определени обстоятелства, което допълнително повишава "цената" му (защото трябва да се пази), а оттам – и престижа, който носи.

Тези предимства при придобиването и самото "притежание" на жителство създават определено отношение към града, което намира отзвук във все по-силното желание за живот в столицата. Създава се първото условие за конструирането на софийска идентичност – формализираната принадлежност към населението на града. От това време е шегата, че паметникът на входа на София откъм Владая е "паметник на перничанин, който чака за софийско жителство".

Така, въпреки проблемите на жителството, за периода 1946 – 1992 г. населението на София се е увеличило 2,3 пъти "предимно за сметка на механичния прираст от цялата страна"⁵ – ускореното превръщане на града в индустриален център, както и множеството неформални начини да бъдат изпълнени формалните условия за придобиване на желания граждански статут, се оказват по-силни от наложените ограничения.

Наредбата отпада през 1990 г. с мотив, че не съответства на чл. 35, ал. 2 от Конституцията на НРБ, който забранява привилегиите и ограничаването на права, и противоречи на чл. 12, ал. 1 от Международния пакт за гражданските и политическите

⁴ Вж. Дичев, И. 2003. Усядането на номадския комунизъм. Социалистическата урбанизация и кръговете на гражданство. Сп. "Социологически проблеми" 3-4/2003, стр.38

⁵ Интернет сайт на Столична община, <http://www.sofia.bg>, глава "Демографска характеристика".

права („Всеки, който се намира на законно основание на територията на една държава, има право, в пределите на тази територия, свободно да се придвижва и свободно да избира своето местожителство.“).⁶

Формално не много хора избират София за свое "постоянно" местожителство – към 31.12.1989 г. населението ѝ е 1 199 708 души, а към 31.12.2005 г. - 1 231 622⁷. Проблемите на прехода обаче увеличават броя на "временно пребиваващите" в столицата. Фалирането на предприятия в много малки градове, съкращаването на раздут персонал след приватизация и разпадането на земеделските кооперации (ТКЗС) принуждава много хора да търсят работа в по-слабо засегнатите големи градове. Същевременно намаляването на държавните субсидии за образование и демографската криза водят до закриването на училища в селата и малките градове. Съответно децата трябва да ходят на училище в големите. Нелицеприятната перспектива на земеделския труд кара много млади хора да се насочват към университетите, като градът с най-много такива е София. Появява се второ, особено важно условие за конструиране на идентичност – "другият", определен от жаргона като "селянин", независимо от това дали произхожда действително от село, или от друг голям град в страната (а понякога дори от София, на базата на сходни белези в стила на живот) .

Неизбежните в тази ситуация проблеми на формално непорасналия град намират своите основания в този "друг" (твърде рядко в "мен"). "Селяните" взимат работата на софиянци, "селяните" предизвикват задръстванията в София, "селяните" се бутат в автобуса, "селяните" си изхвърлят боклука на улицата⁸. Дефинирането на "друг" обаче е свързано с намирането на различия между "него" и "мен"⁹. Тези различия се инструментализират в "образи на градското". Стереотипизират се понятията "гражданин" (като еквивалент на "софиянец") и "селянин" (като еквивалент на "несофиянец"), всеки със съответния (също стереотипизиран) стил на живот. Някои от тези "образи" ще опиша по-надолу.

⁶ Пак там, глава "Софийско жителство".

⁷ По данни на НСИ, <http://www.nsi.bg>, и сайт на Столична община, глава "Демографска характеристика".

⁸ За последното вж. Златкова, М. 2003. Между "гражданство" и "жителство" – образите на обитаемия град и континуитета на градското. Сп. "Социологически проблеми" 3-4/2003, стр.115, бележка №20 под линия

⁹ Вж. отново Дичев, И. 2003. Град – граници - гражданство. Увод към сп. "Социологически проблеми" 3-4/2003, стр.3, както и Грекова, М. 2003. Градът-столица: поглед към София и Париж. Сп. "Социологически проблеми" 3-4/2003, стр. 66, "Градът: пространство на различие"

В контекста на така (ре)конструираната "софийска" идентичност през 1996 година възниква хип-хоп групата "Ъпсурт", основана от трима приятели от детинство. За следващите десет години групата набира огромна популярност, като това се дължи предимно на текстовете на Ицо Хазарта – харесвани както като избор на речник, така и като тематика. Разбира се, не без подходяща пазарна стратегия. Тематичната област за десет години варира значително, но винаги гравитира около социално и медийно популярни въпроси и личности. В следващите няколко страници ще търся онези примери в текстовете и медийното поведение на групата, които смятам за съдържащи "образите на градското" или образи, за които твърдя, че самите членове на групата припознават като "образи на градското" (софийското) – съзнателно или не. Трудността идва от факта, че текстовете са изпълнени с жаргон и метафори, чието разбиране изисква добро познаване на контекста, в който са писани.

През 1994 година варненците Вальо Кита и Мишо Шамара създават рап група "Гумени глави". Тъй като стилът е твърде слабо развит в България, при появата на "Ъпсурт" варненската група е на практика единствената конкуренция. Логично е иронията на текстовете да падне върху тях. В албумите "Боздуган" и "Чекай малко" моментите, за които се предполага, че са посветени на "Гумени глави", не са малко: "От един до пет / пуша пет за късмет / въпреки това главата ми не е от гума..." ("Нон-стоп", "Боздуган" 1998), "Каж ми го – хубаво е лятото" ("Бай Хуй", "Чекай малко" 2001 – по аналогия с песента на "Гумени глави" "Лятото е супер" – "Хубаво е лятото да бъдеш на море..."), "Не ме гледай като рибата кит" ("Кълчи кълки", "Чекай малко" 2001), "И ако правя пожар с големи думи, / сори, гори, мирише ми на изгорели гуми" ("Чекай малко", "Чекай малко" 2001)..... Това едва ли би се възприело като нещо повече от медийна война, ако самият Мишо Шамара не гледа на нея като на междуградска. При наградите на музикалната телевизия ММ през 2001 година в категорията "най-добра рап/хип-хоп песен" победители са "Ъпсурт". Същевременно наградата на зрителите взема Мишо Шамара. Той псува журналистите от сцената и си тръгва, преди да е получил наградата. В интервю, взето от Николай Стойнов на 10.09.2001 г., в коментар за наградите Шамара споделя: "Аз не мразя всички, а само софийските (журналисти – б.а.). Те не приемат никой, който не е от столицата. За повечето от тях аз съм само един селянин. Винаги софийските медии са ме нападали. При награждаването пак ми направиха номер. Пуснаха да се състезава една стара наша песен с една нова софийска.

Естествено, че новата е по-интересна и тя стана № 1, затова ги напсувах.¹⁰ Медиите раздуват всеки сблъсък в контекста на опозицията "София – Варна". За "Ъпсурт" се говори като за софийска група: "Ъпсурт - София пак е с едни гърди напред. Вторият албум на столичните рапери е една от най-добрите VG-продукции в този стил"¹¹.

По подобен начин е изградена и една по-трайна опозиция в текстовете и поведението на групата – тази с чалгата – не само като музика, но и като стил на живот. Група публични личности начело с Васил Найденов заклеят чалгата като "долна" и "циганьорска", музика на "чорапи, гащи, жартieri, презервативи, кой къде са му щипците, пишката и къде си го слага"¹². Въпреки голямата си популярност (а може би именно заради нея) тя често получава определението "селска" музика¹³ - и именно така тя се вписва в изградения стереотипизиран образ на "селянина". Не твърдя, че "Ъпсурт" я разглеждат умишлено като "селска" музика. Отношението им към нея обаче е тясно свързано с позицията им на "софийска" група.

В "Боздуган" темата за чалгата е почти незасегната: "Цял полк / се нареди да чака "Топ-фолк"... / Това не е решение ..." ("Неделя сутрин"). "Чекай малко" (2001) обаче е различен: "Всеки ден гъбек-салдъ живот е твоя стил" ("Обичам майка ти"), "Сто мерцедеса не правят бижу" ("Бай Хуй", по аналогия с песента на Цветелина "Сто мерцедеса"), "Давам пет стотинки за фонда Кондъо, / доко-доко, споко" ("Бай Хуй", по аналогия с песента "Доко-Доко" на Кондъо), " Чувствам се като Екстра Нина", "Колко нестандартен съм – питай Кати" ("Чекай малко", *дует с Васил Найденов*). Следващият албум се казва "Поп-фолк" и излиза през 2003 г. Припевът на пилотния сингъл е "Животът ми е поп-фолк", в контекста на песента "поп-фолк" е синоним на политическа и битова абсурдност. От този албум е стихът "Ток-шоу за проблемите на поп-фолка, / на бял стол хабят цяла бяла ролка". "Чуй, новия стил vox-populi 2 , а..." ("Психопат") е отнесено към албума на Слави Трифонов "Vox Populi". В "Quattro" (2005) уводът към песента "Пияни" се казва "Цуцка" и е запис от поп-фолк предаване: "Песента е от стила 'Класически поп-фолк' в изпълнението на наште български ъъ...такаъъ...сладки хора. Нека тази песен да бъде за Цуцка, която я слуша в момента с четири уши. С уши като прасе в тръстика. Аааа....песента знаете, че започва с акапелно пеене от рода на:

¹⁰ <http://kalenderov.hit.bg/articles/misho.htm>

¹¹ Статия от Деяна Ангелова. В. "Монитор", 19.01.2002 г. Същевременно препратката е към стиха "София пак е с едни гърди напред, / ще се видим отново във втория куплет" ("Нон-стоп", "Боздуган" 1998)

¹² Интервю на Росица Лазарова с Васил Найденов. В. "Новинар", 15.01.2005

¹³ Сравн. Комбинацията от думите "чалга" и "селска" дава в "Гугъл" (www.google.com) около 2500 резултата, повечето от които са от форуми и изразяват мненията "чалгата е селска" и, съответно, "какво й е селското на чалгата?". Изказванията са еднотипни и сметнах за излишно да ги цитирам. Това е обширна тема, която може да бъде обект на самостоятелно изследване.

трам терелеило тетлеререлеило трам тередеило трарладеило..." ("Цуцка", "Quattro" 2005).

Следващ особено важен "образ" е езикът, в конкретния случай – диалектът. Повтарям, софийската идентичност се изгражда през опозиции: "Провинцията говори меко, София говори твърдо". Дори, в случая на "Ъпсурт", София говори "на шопски". Идентификацията на софиянци с шопи е доста популярна, особено в черноморските райони на страната. Езикът като "образ на градското" присъства почти неотменно във всички албуми на "Ъпсурт", най-често използван в съчетание с друг стереотип – на "лесната" жена от провинцията¹⁴, затова ще ги разгледам заедно. Дори, с течение на времето, тенденцията в текстовете да се говори твърдо се засилва, което тълкувам като умишлено поставяне на тази опозиция. В "Боздуган" не се говори твърдо и не се споменава мекият говор. В "Чекай малко" името на албума само говори за промяната. Говорът е много по-твърд, звукът "я" често е заменян с "е", сменят се ударения. Съответно се появява и "лесната" жена от провинцията с "характерния" си мек говор: "Идвай бързо към вкъщи - кълчи кълки, мълчи / -А? Не те чух добре. Ти ли си хазяйка? - Твърдо нйе!" ("Кълчи кълки"), "ти ли си хазайка тая ноц? -твърдо нйе, аре, кълчи кълки, чайка.." (отново там, "чайка" като жаргон за жена от черноморски район, използва се и в "Морето" ("Поп-фолк") в същия контекст: "И как свалят прашки, точно ей така стават инфаркти. / Много са опасни тия чайки... ", както и в "И твойта майка също" от "Quattro": " Чайки, палми, малки чашки..."), "Поп-фолк" и "Quattro" дават много такива примери: "Как да съм само с една, / като съм бил във 600 села..."("И твойта майка също", "Quattro"), "Къде си бе, чикита, / буено ноче, те керо, сеньорита.../ - Ко ръечи?" (пак там), "Мацки винаги има жадни, / с майни имаме малки тайни. / Южни душици непослушни, / морски и софиянки..." ("3 в 1 – неочаквано добра комбинация", "Quattro"). Мекият говор често е използван при въведението в песните, като най-яркият пример е в "Quattro". Албумът започва с момичешки глас, който казва: "Добар въечер, искам да поздравя Грозния от девети Ж на нъпъемъегъе (НПМГ), поздрава е от една селянка". Същевременно се изтъква "шопският" говор (и въобще "шопското"): "Извинявай, че говориме на шопски" ("Психопат", "Поп-фолк"), "Вода неколко шопски мариачи" ("И твойта майка също", "Quattro"). Независимо от това дали "софиянец" и "шоп" имат едно и също символно значение за "Ъпсурт", други хора определено мислят така: "za tiq koito ne razbirat smisyla i duumite na Upsurd..v albuma se kazva hora...,izvinete

¹⁴ Вж. предаването "Сблъсък", 31.10.2004, тема на сблъсъка: "По-лесни ли са жените от провинцията?", <http://www.sblusuk.com>

4e govorime na "SHOPSKI" e kvo da praish nie sme ot Sofia ne e koi znae kvo ama govorime taka.,tova sme nie vie si imate vashiq govor."¹⁵

Интересен ход е участието на Милен Цветков в песента "3 в 1 – неочаквано добра комбинация". В песента той задава на Буч въпроса "Ти какъв беше, когато нямаше нищо?", а Буч му отговаря "Нормален софийски дришльо". По-късно през същата година Милен Цветков стартира предаването "Часът на Милен Цветков", което, макар да не си задава границите на "софийско" предаване, често се занимава с проблемите на живота в София. Предаването си той води на "софийски" жаргон, както отбелязва в интервю за списание "Freestyle" от 2006 г.¹⁶

Още веднъж подчертавам – не твърдя, че всички примери говорят за съзнателно и умишлено създаване на опозиции, които имат за цел легитимирането на "софийска" идентичност, нито че образът на София е единствената или най-видимата тема в текстовете и медийните им изяви. Още повече, че някои от "образите на София" могат да бъдат забелязани и в други големи градове, някои не се възприемат винаги в контекста, в който ги полагам тук, а и "Ъпсурт" далеч не изчерпват дори малка част от инструментите за градска идентичност. Съществува обаче връзка между публично заявяваните им позиции, начина на изговарянето на тези позиции и процесите, описани в първата част на курсовата работа. Тази връзка е актуалният днес модел на това, което аз наричам "софийска идентичност".

¹⁵ Форум на Гювеч.бг (<http://www.gbg.bg>), мнението е на **duNoto** от Sofia, изразено е на 15.07.2004 по повод албума на "Ъпсурт" "Поп-фолк"

¹⁶ Вж. сп. Freestyle, бр. 9, февруари 2006 г.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Дичев, И. 2003. Град – граници - гражданство. Увод към сп. "Социологически проблеми" 3-4/2003
2. Грекова, М. 2003. Градът-столица: поглед към София и Париж. Сп. "Социологически проблеми" 3-4/2003
3. Дичев, И. 2003. Усядането на номадския комунизъм. Социалистическата урбанизация и кръговете на гражданство. Сп. "Социологически проблеми" 3-4/2003
4. Златкова, М. 2003. Между "гражданство" и "жителство" – образите на обитаемия град и континуитета на градското. Сп. "Социологически проблеми" 3-4/2003
5. Страус, А. 1976. Из "Образи на американския град". В: Градът – социална реалност и представа, антология, съст. Майя Грекова. Изд. "Изток – Запад". София 2002
6. Архив на в. "Монитор"
7. Архив на в. "Новинар"
8. Архив на сп. "Freestyle"

ИНТЕРНЕТ СТРАНИЦИ:

<http://www.sofia.bg/>

<http://kalenderov.hit.bg/articles/misho.htm/>

<http://bghiphop.hit.bg/>

<http://rapzone.cult.bg/>

<http://www.gbg.bg/>

<http://upsurt.hit.bg/>

Текстове от албумите на "Ъпсурт":

"Боздуган", "Рива Саунд" 1998

"Чекай малко", "Рива Саунд" 2001

"Поп-фолк", "Free Agents" 2003

"Quattro", "Free Agents" 2005